

Ленче А. НАСЕВ¹
Универзитет „Гоце Делчев“ - Штип, Р. Македонија,
Факултет за музичка уметност,
Одсек музичка теорија и педагогија

АНАЛИТИЧКО-ТЕОРЕТСКИ ПОГЛЕД КОН МУЗИЧКОТО ТВОРЕШТВО НА ТОМИСЛАВ ЗОГРАФСКИ ИНСПИРИРАНО ОД МАКЕДОНСКАТА ЦРКОВНА ТРАДИЦИЈА

Оваа година се навршија осумдесет години од раѓањето на истакнатиот македонски композитор и педагог Томислав Зографски (1934–2000). Во неговото творештво, подеднакво е забележителен интересот речиси кон сите жанри и форми својствени за музичкото творештво на XX век.

Аналитичко–теоретскиот поглед ќе биде насочен кон делата на Зографски инспирирани од црковно – словенската традиција: *Записи, Похвала Кирилу и Методију, Душе ми вздихни, Молитва, Вижд моју скорб, Сијанијем и Свјати боже*. Како конструктивна основа искористен е црковно–словенскиот текст.

Преку овие дела Зографски ја отсликува внатрешната потреба на обичниот човек за молитва, покајание и проштевање. На тој начин тој целосно го исполнил својот долг кон македонската национална духовна култура

Клучни зборови: Томислав Зографски, македонска црковна традиција, хорски композиции, ораториум

Една од тенденциите во уметничката музика во текот на XX век била поврзана со потрагата за внатрешна духовна вредност. Фасцинираноста на композиторите од религиозната тематика резултирала со создавање на духовни композиции. Вокалните и вокално–инструменталните дела, најчесто жанровски биле решавани и реализирани како програмски хорски и инструментален симфонизам, ораториум, поретко опера. „Ново“ создадената „духовна“ музика воглавно опфаќала два наменски аспекта: црковна (функционална) и нелитургиска (концертна) музика.

Меѓу бројните светски, пред сè руски и македонски композитори од XX век, кои во своите дела ја негувале и развивале тематиката поврзана со религијата ќе ги спомнеме: Николај Каретников (Николај Николаевич Каретников, 1930–1994), Софија Губајдулина (Софија Асгатовна Губајдулина, 1931), Родион Шчедрин (Родион Константинович Шчедрин, 1932), Алфред Шнитке (Альфред Гаријевич Шнитке, 1934–1998), Арво Перт (Arvo Pärt, 1935), Трајко Прокопиев (1909–1979), Тодор Скаловски (1909–2004), Властимир Николовски (1925–2001), Томислав Зографски (1934–2000), Стојан Стојков (1941), Ристо Аврамовски (1943–2007), и други.

Мотивот на македонските композитори да создадат дела врз основа на религиозни теми како поетски елемент, бил тесно поврзан со потребата од историско–национално зачувување на сопствениот етнички и културолошки идентитет.

¹ lence.nasev@ugd.edu.mk

Меѓу споменатите македонски композитори нашето внимание во овој труд ќе биде свртено кон творечкиот опус на Томислав Зографски во кој се вклучени речиси сите жанри и форми својствени за музичкото творештво на XX век. Аналитичко–теоретскиот поглед ќе биде насочен кон делата инспирирани од црковно – словенската традиција: *Записи*, *Похвала Кирилу и Методију*, *Душе ми вздихни*, *Молитва*, *Вижд моју скорб*, *Сијанијем* и *Свјати боже*.

Опус	Наслов	Состав	Година на создавање	Траење
39	Записи	Глас (бас/баритон) и пијано	1963.	10'
62	Похвала Кирилу и Методију– ораториум	Глас (бас/баритон), рецитатор, три мешани хора, оркестар	1969.	25'30"
63	Душе ми вдахни	Мешан хор	1970.	3'
64	Молитва	Мешан хор	1970.	4'30"
73	Вижд моју скорб	Мешан хор	1972.	3'30"
74	Сијанијем	Бас и мешан хор	1972.	2'
75	Свјати боже	Машки хор	1972.	1'

Табела број 1. Духовниот опус на Томислав Зографски

Во 1963. година Томислав Зографски ја создава композицијата *Записи* за глас и пијано. Таа содржи четири поврзани песни во кои „авторот на ова дело користи фрагменти од мелодиските низи, карактеристични за традиционалната духовна музика на ова поднебје“ (Ортаков, 1982: 141). Со помош на пијаното кое асоцира на звукот на звона од македонските камбанарии, Зографски го доловува духот на средновековната македонска духовна музика (Коловски, 2011).

Дел од текстуалната подлога на *Записи*, композиторот го искористил како инспирација за создавање на ставот *Икос*, кој претставува централен и најважен хорски дел од следната монументална композиција на Зографски, со тематика од македонското духовно минато–ораториумот *Похвала Кирилу и Методију*.

Ораториумот бил создаден по повод распишаниот конкурс од страна на Универзитетот *Св. Кирил и Методиј* во Скопје, и бил награден со прва и единствена награда во 1969. година. Истата година Зографски за овој ораториум ја добил наградата *11 Октомври* (Насев, 2010).

За изворот на тематизмот на композициите *Записи* и *Похвала Кирилу и Методију*, како и за неговиот однос и третман кон традиционалното и современото, Зографски пишува:

„Дешифрирациите на Петар Динев, во ракопис, ги добив од покојниот Драган Бојациев–Батко, долгогодишен главен уредник на музичката програма на Радио–Скопје. Почина, недадејно, летото 1981. година само неколку дена по нашата

последна средба. Тој препис–ракопис го добив 1961. или 1962. – не можам точно да се сетам, во времето кога сеуште работев на Записите. Тој примерок, со негова согласност, а, по неговата смрт, и со согласност на неговата сопруга Соња, која долги години предаваше историја на музиката во МБУЦ (Музичко Балетски Училишен Центар м.з.), остана кај мене. Повеќе пати разговаравме за тие дешифриции со Батко. Заедно останавме на мислењето дека нивната веродостојност е сомнителна, од научна гледна точка. Разгледувајќи ги, мене ми беше најважно, ако можам да го доловам средновековното (византиско) црковно пеење. Во Записите, освен една куса фраза од 6 до 7 тона, не презедов ништо од нив. Би рекол дека повеќе се потпирав на она што како дете сум го слушал во црквеното пеење–она што останало во сеќавањето, повеќе како карактер отколку мелодија. И тоа само во една од песните (ги има 4) во Записите.

За ораториумот, колку што се сеќавам, воопшто не се навраќав на тие дешифриции. Можеби и да сум ги прегледувал за да се потсетам на нешто, но, ниту еден цитат не е користен. Ако карактерот на тоа пеење и оставило некакви траги во мојата свест покрај спомнатото сеќавање од детинството – тогаш сметам дека сметам дека тоа е уште подобро. Тоа се однесува и на хорските композиции со слична тематика: *Молитва*, *Вижд моју скорб* и други.

Накусо: прво ги добив дешифрициите па, потоа го пишував ораториумот. Од ова до сега што Ви напишав јасно е дека тие дешифриции одиграле многу мала улога, малку влијаеле врз мелодиката во ораториумот. Дури, би рекол дека воопшто не влијаеа. И во деловите кои, како да навестуваат црквено пеење (расположение) мелодиските линии се движат на сосема друг начин, да не речам по сосема други правила, и со особености невообичаени за византиското пеење. И ова се однесува на горе споменатите „други“ композиции².

Во ораториумот кој е напишан за рецитатор, солист, три мешани хора и оркестар со двоен состав, Зографски користи текстови од *Житие Методиево*, *Похвално слово за Кирила и Методија*, *Панонски легенди* и *Октоих* (според македонски текст од XIII век). Текстовите на црковно–старословенски јазик, тој ги доделува на солистот и хорот, додека рецитаторот својот текстуален дел го чита на современ македонскиот јазик.

Делото е изградено од единаесет става: 1. Стихире, 2. Прва песна, 3. Втора песна, 4. Икос, 5. Седален, 6. Интерлудио, 7. Кондак I, 8. Трета песна, 9. Тропар, 10. Кондак II, 11. Светилан.

Стилскиот духовен амбиент на македонското средновековно минато, композиторот вешто го вклопил во западно европската музичка форма на ораториумот и на тој начин успеал да направи спој меѓу „старото“ и „новото“ (Насев, 2010).

Инспирацијата од црковно–словенската традиција Зографски ја преточува со создавање на уште три кратки хорски композиции за мешан хорски состав: *Душе ми вздихини*, *Молитва* и *Вижд моју скорб*. Во 1972. година својот опус на создавање на

²Од електронската преписка меѓу Томислав Зографски и Ленче Ушинова (Насев), 23.ноември 1999.

духовна музика тој го заокружува со *Сијанијем* за бас и мешан хор и *Свјати божје* за машки хор.

Душе ми вздихни и *Вижд моју скорб* претставуваат кратки духовни композиции напишани врз основа на старословенски текст. Принципот на градба во двете дела е ист. Хорските гласови набљудувани одделно се движат во рамките на дијатониката. Хроматските знаци кои се појавуваат во текот на делата се во функција на дискретен драмски израз како неопходност за проширување на модалноста. Мелодиската линија е моделирана според драмското значење на текстот и неговиот логичен акцент.

И двете дела се составени од три отсека а b а. Во рамките на првиот и репризниот отсек, тематскиот материјал се изложува и развива по принципот на ренесансната полифонија. На почеток басовите ја донесуваат темата, која имитационо се пренесува во делницата на тенорите, а потоа во алтите и на крај, во сопраните. Средишниот отсек првенствено е посветен на логичното, прегледно, цврсто и речиси наметливо изложување на текстот. Завршниот дел повторно го афирмира почетниот текст и се навраќа на карактерот на првиот отсек.

Меѓу хорските композиции највпечатлива е *Молитва* за мешан хор, која била напишана по повод шестиот распишан конкурс на Југословенската Радио и Телевизија за најуспешни остварувања од областа на сериозната музика на програмите на југословенските радиостаници. Нејзината оригиналност била препознаена и наградена со трета награда.

Слика број 1: Трета награда од Југословенската Радио и Телевизија, за композицијата *Молитва* од Томислав Зографски

По повод прославата за светите браќа Кирил и Методиј во Рим во 1972. година *Молитва* била премиерно изведена од хорот на Македонската Радио и Телевизија под диригентство на македонскиот хорски диригент, педагог и композитор Драган Шуплевски (1933–2001).

Според градбата на музичкиот материјал генерално во композицијата се издвојуваат три отсека а b а, обединети со кода. Содржината на текстот означува општа молитва упатена кон просветителот св. Кирил. Спојот на старословенскиот текст и музиката, претставува компактна градба, која се должи пред сè на силниот наративен и драматуршки гест. Преку него во вистинска смисла на зборот делото добива карактер на музичко–драмски религиозен монолог и на тој начин е оживеана молитвата. Композицијата е конципирана речиси во потполност силабично. Мелодијата се движи претежно во цели и полови ноти со акценти, преку кои е постигната латентна тензија во оваа мирна молитвена песна.

Првиот отсек е изграден од две реченици кои се надоврзуват една на друга. Првата реченица започнува со звукот на тенорите. По два такта прозвучуваат басите кои претставуваат педална основа на тематскиот материјал. Во рамките на почетниот молитвен сегмент од 1. до 6. такт, во тенорите, изложен е т.н. „кружен“ мотив c–des–c–b–c.

Пример број 1: Молитва (1–6 т.)

Втората реченица претставува целосно повторување на тематскиот материјал. Овојпат молитвениот сегмент е изложен на нова тонска висина за квинта погоре g–as–g–f–g и со нова тонска боја во алтите.

Овој вид на тематизам им бил познат на композиторите и теоретичарите уште од XVII век, како еден од мадригализмите кој го претставувал сонцето или кругот. Во творештвото на Јохан Себастијан Бах (1685–1750) и неговите современици имал уште едно значење–симбол на крстот и конкретно Христовото распнување, а со преносно значење бил и симбол на смртта и страдањата воопшто (Медић, 2012).

Расположението на меланхолија и покајние, во вториот отсек постепено се пренесува во пределот – барање на духовен спокој. Интересно е тоа што во овој отсек градацијата на полето на динамиката е постигната со поделба на сите гласови во дивизи. Преку делумно полифоната концепција на хорскиот слог создаден е ефект на разбранувано море и на тој начин донесена е сосема нова атмосфера, со впечаток на контраст.

Во завршниот отсек Зографски ја враќа почетната молитвена состојба. На крај кодата не е ниту тажна, ниту вознемирувачка. Нејзината едноставна смирена фактура ја исполнува емотивната протреба, да се заокружи молитвениот тек со зборовите упатени кон светителот „Ти ми помози Кириле“.

Во композицијата *Сијанијем*, Зографски го користи дијалошкиот принцип меѓу делницата на солистот и хорот: мелодијата која е со изразита едноставност распределена е во респонзијални целини. Во рамките на нејзиното изложување искористена е најизменична промена на 2/4 и 3/4 метар. Архаичните мелодиски целини најверојатно ја наметнале ваквата потреба. Изменувањето на делниците се одвива во секвенци и е со задача на толкување на текстот, без повторување на исти мелодиски целини. На тој начин Зографски ја развива драматиката и ја постигнува потребната разновидност, избегнувајќи ја монотонијата која една гласовна боја може да ја предизвика. Оваа композиција ги има сите убавини на солистичко–камерно музицирање.

Композицијата *Свјати боже*, претставува општа молитва упатена кон Света Тројца. Уште во првите девет тактови Зографски успева да создаде духовен простор и да го долови одвивањето на обредната целина. Сепак, Зографски не се придржува строго до црковната традиција и наместо, како што наложува обредот, молитвата да се повтори три пати, тој ја изложува само два пати.

Наместо заклучок

Духовните композиции од Томислав Зографски напишани врз основа на црковно–словенски текст претставуваат успешна реализација на современата религиозна драматургија. Следејќи го својот непогрешив инстинкт, кој го имал за рамнотежа на формата, композиторот на речиси идентичен начин структурно ја решава духовната емоционалност во сите дела. Преку нив Зографски успева на стилски начин да ја отслика внатрешната потреба на обичниот човек за молитва, покајание и проштевање.

На крај, преку својот широк поглед кон црковно–словенската традиција, создавајќи дела со кои македонската музика ќе поведе чекор со европските текови, можеме да заклучиме дека Зографски целосно го исполнил својот долг кон македонската национална духовна култура.

ЛИТЕРАТУРА:

Коловски Марко, 1993. *Сојуз на композиторите на македонија 1947–1992*, Македонски композитори и музиколози, Скопје, Сојуз на композиторите на Македонија.

Коловски Марко, 2011. *Томислав Зографски Живот и дело*, Скопје, Музички издавачки центар–МИЦ.

Медић Ивана, 2012. „Скривени“ реквијем и мисе Алфреда Шниткеа Клавирски квинтет, Реквијем из музике за Шилеровог *Дон Карлоса* и Друга симфонија *Свети Флоријан*, *Зборник Радова са VI меѓународног научног скупа одржаног на Филолошко –уметничком*

факултету у Крагујевцу, Књига III, Крагујевац, Филолошко–уметнички факултет Крагујевац, Скупштина града, 25–39.

Насев Ленче, 2010. Музичката форма на ораториумот „Похвала Кирилу и Методију“ од Томислав Зографски–синтеза на музички традиции, *Музика год.13, бр.16*, Скопје, „Бигос“–Скопје.

Ортаков Драгослав, 1982. Музичката уметнос во Македонија, Скопје, Македонска ревија, 148, 149.

Прошев Тома, 1986. *Современа македонска музика*, Пула, Истарска наклада,151,153.

ПРИЛОГ БРОЈ 1

Текстуална подлога на хорските композиции *Душе ми вздихни*, *Молитва* и *Вижд моју скорб*

1. *Душе ми вздихни*

Душе ми вздихни, просл'зи
Остави творения злих,
Неподобних деяней.

2. *Молитва*

Отъ многихъ миих грэховъ, Кириле,
немошствуетъ тело и душа моя.

Къ тебѣ прибегаю Кириле благодатный,
надеждо надежныхъ,
ти ми помози, помози, Кириле.

3. *Виждь мою скорбь*

Виждь мою скорбь о болезнѣхъ,
И умное прельщенные и прегрешенные
Вон ми гласу отчаянаго
и осужденаго.

ANALYTICAL AND THEORETICAL VIEW TOWARDS TOMISLAV ZOGRAFSKI COMPOSITIONS INSPIRED BY THE MACEDONIAN CHURCH MUSIC TRADITION

Summary

Eighty years have passed since the birth of the famous Macedonian composer and pedagogue Tomislav Zografski (1934–2000). In his work, it is equally significant interest to almost all genres and forms inherent in musical works of the XX century.

Analytical and theoretical view will be on his compositions inspired by the Macedonian church tradition: *Zapisi*, *Pohvala Kirilu i Metodiju*, *Duše mi vzdihni*, *Molitva*, *Vižd moju skorb*, *Sijanijem* and *Svjati bože*. As a constructive base in these compositions is used church Slavonic text.

Through them Zografski reflects the internal need of the common man of prayer, repentance and forgiveness. Thus, he completely fulfilled his debt to the Macedonian national spiritual culture.

Keywords: Tomislav Zografski, Macedonian church tradition, choral compositions, oratorio

Lenche A. Nasev